

DARIUS ANTANAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

ORCID id: orcid.org/0000-0002-3810-3297

Mokslinių tyrimų kryptys: Lietuvos Metrika, LDK lotyniškoji literatūra, istoriografija, šaltiniotyra, neolotyniškoji kūryba.

DOI: doi.org/10.35321/all87-15

KADA IŠ TIKRŲJŲ MIRĖ MIKALOJUS DAUKŠA?

When Did Mikalojus Daukša Die?

ANOTACIJA

Straipsnyje kvestionuojama Mikalojaus Daukšos mirties data. Iki šiol manyta, kad Daukša mirė 1613 m. vasario mėnesį. Straipsnyje pristatomi du dokumentai, įrodantys, kad 1613 m. spalio 15 d. – 1614 m. spalio 18 d. Daukša dar buvo gyvas. Pagrindžiama nauja Daukšos mirties data – 1615 m. vasario mėnuo.

ESMINIAI ŽODŽIAI: Mikalojus Daukša (?–1615), Konstantinas Jablonskis (1892–1960), Kražių kolegija (1614–1773).

ANNOTATION

The article questions the date of death of Mikalojus Daukša. Until now, it was generally assumed that Daukša died in February 1613. Two documents of 1613 and 1614 are presented proving that Daukša was still alive at that time. As a result, a new date of his death is proposed, namely the second half of February 1615.

KEYWORDS: Mikalojus Daukša (?–1615), Konstantinas Jablonskis (1892–1960), Kražiai College (1614–1773).

ĮVADAS

Lietuviškos raštijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK) pradininko Mikalojaus Daukšos biografijoje¹ vis dar žiojėja daug spragų: nežinomi jo gimimo metai², nežinoma, kada ir kur jis mokėsi, kada tapo kunigu ir daug panašių dalykų. Vienas iš nedaugelio tiksliai žinomų jo gyvenimo faktų yra mirties data. Visuotinai priimta, kad Daukša mirė 1613 metų pradžioje, tarp vasario 13 d. ir kovo 5 d. Šį faktą nustatė žymus tarpukario laikų istorikas Konstantinas Jablonskis, paskelbęs apie Daukšą ir jo giminę daug naujų dokumentų (Jablonskis 1931; 1933)³.

Jablonskio nurodyta data buvo visuotinai priimta ir keliauja iš knygos į knygą, iš straipsnio į straipsnį, o pastaruoju metu „išplaukė“ ir į interneto platybes.

Šių eilučių autorius iš anksto nekėlė sau tikslo žūtbut „pataisyti Jablonskį“. Kaip dažnai būna, tarti naują žodį galima visai to neplanuojant ir nesitikint. Tiesiog pastebėjus du dokumentus, kuriuose sušmėžavo Daukšos pavardė, pasidomėta jų datomis ir pastarųjų sąsajomis su Daukšos mirties metais. Paašškėję faktai verčia suabejoti visų kartojama tiesa ir leidžia nurodyti kitą Daukšos mirties datą. Toks ir yra šio straipsnio tikslas.

1. 1613 METŲ DATA IR JOS PAGRĮSTUMAS

Pirmiausia reikia priminti, kuo remiasi visuotinai priimta ir kartojama Daukšos mirties data. Ji paliudyta ne iki šių dienų išlikusiu dokumentu, o tik gerokai vėlesniu jo registru, t. y. turinio santrauka. 1931 m. *Tautos ir žodžio* 7-ame tome Konstantinas Jablonskis paskelbė pluoštą naujų dokumentų apie Daukšą ir jo giminaičius. Tarp jų buvo 1809 m. sudarytas Babėnų dvaro, iš kurio apylinkių kilęs Daukša, dokumentų inventorių, arba sąrašas, tarp kurio

¹ Pagrindiniu apibendrintų žinių apie Daukšą lobynu lietuvių skaitytojui tebėra Jurgio Lebedžio monografija (žr. Lebedys 1963). Naujesni šaltiniai ir tyrimai paminėti XIV–XVI a. Lietuvos katalikų dvasininkų sąvade (žr. LKD 2009: 1576). Neseniai pasirodė dar vienas istorinio pobūdžio straipsnis (žr. Drungilas 2020).

² Dažniausiai nurodoma 1527–1538 m. Daukšos gimimo data suabejojo Liudas Jovaiša, hipotetiškai „perkėlęs“ antrąją datą iki 1546 m. (žr. Jovaiša 2000: 40–41). Taigi mirdamas Daukša galėjo turėti ženkliai mažiau metų, negu manoma. Kad tai daug ką keičia istorinių asmenybių atveju, gerai byloja Jono Karolio Chodkevičiaus „atjauninimas“ visu dešimtmečiu (žr. Chachaj 2014).

³ Visos šios publikacijos sovietiniais laikais buvo perspausdintos Jablonskio lituanistinių tyrimų rinkinyje (žr. Jablonskis 1973: 71–199). Toliau straipsnyje bus cituojamas būtent šis leidinys.

suregistruotų dokumentų šiuo atveju svarbiausias yra Nr. 15. Jo pradžia aiškumo sumetimais čia pakartojama⁴:

1613 febr. 13 datt-o, eodem marca 5 w grodzie żmudzkim aktt-o, eodem junij 4 do ziemstwa tegoż Xttwa Żmudzkiego przeniesionego wypis ziemski testamentu xiędza Mikołaja Bartłomiejewicza Dawkszy, kanonika żmudzkiego [...].

Taigi tai yra tik 1613 m. vasario 13 d. sudaryto Daukšos testamento registras, o paties dokumento niekas niekada nematė. Iš aprašymo matyti, kad pats testamentas 1613 m. kovo 5 d. turėjo būti aktuotas, arba įrašytas, į Žemaičių pilies teismo knygą, o gautas patvirtintas išrašas apie aktavimą (su paties testamento tekstu arba jo kopija) 1613 m. birželio 4 d. buvo dar kartą įrašytas, kitaip – peraktuotas, Žemaičių žemės teismo knygoje. Tai buvo įprasta anų laikų testamentų, žvelgiant iš šių dienų perspektyvos, notarinio įforminimo praktika. Blogai yra tai, kad Žemaičių nei pilies, nei žemės teismo 1613 m. knygų neišliko, todėl Daukšos testamento tekstas *in extenso* niekam nežinomas⁵, žinomas tik tos jo dalies, kuri buvo susijusi su Babėnų dvaro užrašymu giminaičiams, turinys, kuris šiuo atveju nėra svarbus, todėl čia išsamiau jis neaptariamas.

1613 m. vasario mėnesiu, kaip Daukšos mirties data, iki šiol nebuvo pagrindo abejoti, nes po Jablonskio niekas nėra matęs vėlesnių dokumentų, kuriuose Daukša būtų minimas kaip gyvas, todėl minėti metai visai pagrįstai įsitvirtino istoriografijoje.

2. DU NEŽINOMI 1613–1614 M. DOKUMENTAI, MININTYS DAUKŠĄ

2019–2022 m. kartu su Živile Nedzinskaite publikuojant Kražių kolegijos šaltinius, saugomus Jėzaus Draugijos archyve Romoje, buvo užsibrėžtas retai kieno sau keliamas tikslas – paaiškinti ne tik tekstuose minimus asmenvardžius, vietovardžius ar istorinius faktus (t. y. teksto „paviršių“), bet ir kolegijos ūkinius sandorius su įvairiais asmenimis, todėl ieškant juridinio, finansinio ir ūkinio pobūdžio dokumentų buvo peržiūrėtos visos žinomos Kražių kolegijos archyvalijos, saugomos įvairių šalių bibliotekose ir archyvuose.

Svarbiausia Kražių kolegijos juridinio ir ūkinio pobūdžio medžiaga šiuo metu saugoma Maskvoje, Rusijos valstybiniame senųjų aktų archyve, istorikams gerai

⁴ Jablonskis 1973: 163.

⁵ Jurgis Lebedys savo monografijoje, aptardamas šį faktą, be pagrindo leidosi į nepagrįstus svarstymus (žr. Lebedys 1963: 143).

žinomame buvusių Jėzaus Draugijos kolegijų valdų, po 1773 m. Draugijos panaikinimo atitekusių Respublikos Edukacinei komisijai, arba tuometei Švietimo ministerijai, fonde Nr. 1603.

Šio fondo 4 apyraše, tarp dešimčių buvusios Kražių kolegijos valdų dokumentų aplankų, yra aplankas Nr. 3315, kuriame sudėti kai kurie ankstyviausi su kolegijos įkūrimu susiję dokumentai. Tarp jų yra originalų, patvirtintų kopijų ar paprasčiausių įvairių dokumentų nuorašų. Vienas kitas dokumentas jau paskelbtas⁶. Dviejuose minėto aplanko dokumentuose, susijusiuose su Kražių kolegijos įsteigimu 1613–1614 m., pastebėta ir Mikalojaus Daukšos pavardė.

Pirmasis dokumentas⁷, datuotas 1613 m. spalio 15 d., yra susijęs su Getautiškės / Bukantiškės, tuo metu priklausiusios Kražių altarijos valdoms (dabar Kražių seniūnijos teritorija), žemių išmatavimu margais ir kartimis.

⁶ Nedzinskaitė, Antanavičius, par., 2019: 49–52.

⁷ RGADA 1603-4-3315, l. 16^v.

Na własne rozkazanie Jasnie Wielcebnego Ksiazki Mikolajcia Sa-
ca Biskupa Zmudzkiego wzygnione wymorgowanie gruntow Gin-
towitiskich nalezacych do Alstarey Krosliwej wymorgowa-
nie szialeski przez mierzkiego Salcera Zabietys 15 8bra przy-
bytnosci w Sadze Wielcebnego Je mba Ksiazki Mikolajcia Dawulstyg Ka-
ncluka Miedzkiego y Pana Mikolajcia Sawielutego Je mba Pana Mar-
cina Kestrackiego Je mba Pana Melasza Dugirda. Na przed

Zalci wietlia z llinem, litory miedzy gruntuy Je mba Pana Osmieniszka no piera,
wrezy tace Morgow . . . 6 przetow 17
W koncu tej talci nad dzwzsta zarosta przetow 12
Tapiastis wola Morgow 8 przetow = 15 lasem sbnosta
Ptuknos loba grunt nazwany Morgow 12 przetow 3
Tamze slaley zarosta shtora spor z Janem Osmieniszkiem przetow . . . 27
Przytaczze tace zarosta nad Goscincem Krosliwym poprawcy wze idge z dzwz do Wron Mor. 3
Pajorek w edle Suniszek zarasty przetow 26
Tamze Sianozge pod Wrotami w edle gumna poczysci chrostem zarosta Wron . 4 przetow 20
Pod Matuszkami & lynch Sianozginy przetow 5
w Drugim koncu tych Maciszek niwy wsianozge zaigtey przetow 4 o tym spor
Sarga taha nad dzwzsta przetow 5
Sianozge Stalhiszka nazwana poczysci chrostem zarosta Morgow =
Drunisza sianozge w niwy tez niwa chrostem zarosta Morgow - . 7 przetow 25
Niwa Matuszki Morgow 3
Za Grycem tudziez zaraz niwy sztuka y Gura lu Krozonic lasem zarosta Mor. 2
Tamze trochz niwez takze nad dzwzsta gory zarostey chrostem przetow . . . 25
Gura nazwana Kata Wieta y przynicy trochz Sianozgeli grunt z lly Morgow . . . +
Tamze gruntow Gintowitiskich niwy j. l. przetow przedytm Gynodnicy Siedzieli z Stawiszczem
y sianozgeiami za dzwzsta Morgow 21
Zaka Dubule nazwana w niwy Morgow 6 przetow . . . 15
Zaka Wszaki nazwana Morgow 1 przetow 15
Molupis Sianozge przetow 21
Sianozgela upelis nazwana pod Thomaszyszkami, ~~konwepnawiszczawo w zuparak y zozu~~
przetow 17
Tamze zarasty Wlhinie drog miedzy ~~nasym~~ lasem ~~przegunawiszczawo~~ Morgow +
przetow 2
Zadynias za Szbo Gintowityska tudziez Morgow 7 przetow 21
Molupis niwa Morg 1 przetow 8
Wedle zadynias zarasty Morgow 7 przetow 20 spolna z kontonaycem, iemu czysc
pryzualely z tych 7 Morgow y przetow 20
Pajorek zarosta nad Goscincem Wornienislum podle talci Stary Gynow 12 czyni Mor. 3
Sianozge tamze Stary nazwana 12 19 przetow 17 czyni Morgow 7
Klyn Sianozgei tamze P. 8

Sianozge Druozka z drugiej strony Dworu Sz: 16 P 7 czyni Morgow 5
Prystow 17 K 5

~~Klydliuozgata...~~ zrachuby morgow 28

Rata Dyrwa Sz 17 K 5 czyni Morg 5

An-shardis niwa tamze Sz: 6 P: 3 K 4 czyni prystow 1 1/2

Niwa Pod Gucem Sz 12 P: 5 czyni Morgi 2 P 7 K 5

Sianozstha Taka Sz 19 P: 8 czyni morgow 3 A zrachuby morgow 6

Siedlska Poloworniczego Sz: 38 P: 3 czyni Morgow 21

Niwa Bahislule, abo Matiszli Sz: 13 P: 4 czyni Morgow 3 P: 15

Sianozge Paltie pod Siedlskiem Milatyszeli M z P: 8

Sianozge Stahlysha Mor: 3 P: 78

Sianozge pod wrotami Kontajecow wedle Gumna w Paniszlach Morgow z Pr. 1/2 Tu moze
chrobniaku wozgtha na P 1/2 moze byc P. Dowata

Pod Norczem Atlas Kalnas mor: ...z

Oloto Siedlska Benusia Niw Sz: 16 P 1 K 1 czyni M. 5 P 3 spov.

Wingis za kiozga przeciwko Dubielu unt kula lipta Mor: 3

Mstapis Sianozge pokoniec lazdynicy prz. 77

Pod Siedlskiem Mizlatyszeli tych ze Mizlatyszeli koniec M: z P: 73

tyz Jztuli wielkie lasem zarobte nazwane Polarnis, Ruhszpiagnis, Girela na
tyz wotoli za Kontajecami. Tu Rejcyr wyamogowania Sintowtisluch guntow przylzym byl rpi
wstajacy Polarnis i pliczianzy z twelkij guntow.

Melchor Michałowicz Głogz
Custos Vilnensis Stephanus Krozcanis
Episcopatus Samogitid pro nunc ad:
ministrato mpp

Nikotaj Dowghsra Konowli Miedmicki
wzłg wlasna

Nikotaj Sabiecki wzłg wlasna
Hleaz Dowgird wzłg wlasna.

Marcin Kosienciak wzłg wlasna
Balcer Zabieta wzłg wlasna

1613. 921. 15.

Do p. r. 1779. r. 1779. r. 1779.

1779. r. 1779. r. 1779.

1779. r. 1779. r. 1779.
1779. r. 1779. r. 1779.
1779. r. 1779. r. 1779.

Toliau pateikiama jo pradžia ir pabaiga, o pačios žemės, taupant vietą, šiuo kartu praleidžiamos, nors jos duoda daug medžiagos Getautiškių, Bukantiškių ir aplinkinių vietovių istoriniams vietovardžiams pažinti.

Na własne rozkazanie jaśnie wielebnego księdza Mikołaja Paca, biskupa żmudzkiego, uczynione wymorgowanie gruntów Gintowtiszki nazwanych, należących do altaryjej kroskiej, wymorgowanie działo się przez mierczego Balcera Zabięłę 1613 15 oktobra przy bytności w Bodze wielebnego jego mości księdza Mikołaja Daukszy, kanonika miednickiego, i pana Mikołaja Sawickiego, jego mości pana Marcina Kosierackiego, jego mości pana Heliasza Daugirda. Naprzód

Łąka wielka z klinem, który między grunty jego m. pana Osmieniszka wspiera, w tej łące morgów 6 prętów 17. [...]

Ten registr wymorgowania gintowtiskich gruntów[,] przy tym byli[,] rąk własnych podpisem i pieczęciami ztwardziłiśmy [s].

Melchior Heliaszewicz Gieysz, custos Vilnensis, plebanus Krozensis, episcopatatus Samogitiae pronunc administrator manu propria; Mikołaj Dowksza, kononik [s] miednicki ręką własną; Mikołaj Sawicki ręką własną; Marcin Kosieracki ręką własną; Heliasz Dowgird ręką własną; Balcer Zabięła ręką własną.

Antrasis dokumentas⁸, datuotas 1614 m. spalio 18 d., yra minėtos Getautiškės dvarelio (palivarko) žemių surašymas. Jo pradžia ir pabaiga tokia:

Inwentarz gruntów Gintowtyszek folwarku należącego do altaryi kroskiej na własne rozkazanie jaśnie wielebnego ks. Mikołaja Paca, biskupa żmujdzkiego, spisany i zweryfikowany przy bytności w Bodze wielebnego jm. ks. Mikołaja Dowkszy, kanonika mednickiego, i pana Mikołaja Sawickiego, jm. pana Marcina Kosierackiego i jm. pana Heliasza Dawgirda. Łąka Kontiszki nazwana na wozów dziesięć między gruntami jego m. pana Naborowskiego, leży Pobrastu Upis [ss] przy roli pana Naborowskiego, kosi poddany gintowtyski na imię Zuborakas [?]

[...]

Te grunty zweryfikowawszy i spisawszy inwentarz rąk naszych podpisem i pieczęciami ztwardziłiśmy [s] i wielebnemu ks. Janowi Jamiołkowskiemu, rektorowi kolegium kroskiego Societatis Iesu, podaliłiśmy na rozkazanie jaśnie wielmożnego jm. ks. Mikołaja Paca, biskupa żmujdzkiego. Dattum w Gintowtiszkach, roku tysiąc sześćsetnego czternastego oktobra ósmnastego.

Mikołaj Dowksza, kanonik mednicki, ręką własną; Marcin Kosieracki ręką własną podpisałem; Eliasz Dowgird ręką własną; Mikołaj Sawicki ręką swą.

⁸ RGADA 1603-4-3315, l. 7r-8v.

Vapna z Invertau Foltvaru + Einovojster alias Bulovkhet
Ao 1672 Nade Juli 6 dnia Słobvano 7

Invertau Einovojster Foltvaru należą do Alkari Mosley
nastawne Rozkazanie Jawnie Wiedzieć Xi Młotowa Pana Biskupa Smyskiego
Episkopi je Weryfikowany, Przyjmuje Wskazę Xi Pana Młotowa Dostoj
Kanonika Miedzińskiego; Pana Młotowa Samichiego, Pana Alana
Wskazkiego; i Pana Młotowa Dawoginda, tała nazwana
na Wozow Dwiecię, między gruntami Xi Pana Kaborontkiego leży Pod,
braku Wpis, między Pana Kaborontkiego, Wosi Poddani Einovojster
Kasnie Zuboralks, tała Plata Pod Dworkem Bulontow, między
Wosi do Wosi Dżajin, zaczynać od samego Platu ogrodu, idzie przez
Pole Wskontę na Wozow Cerdziaci, Drugim Wozem, do Polmie nie rezo
jestania, Wskontę Wlić Wskontę do Einovojster Pana Otamenski, adama Serolise
idzie przez gołknie wozow riedney skom Rew alias dot i tała Wozim na
Wozow osm, arduogre tolu drozka i miedca, Sadney wosie Sackowmicy
niema Sadrey, Einovojster nazwanego zarostęz naberech Furdziaci
od Pana Kaborontkiego gruntu Dwieci miedca Wozola i drozka, Wozim
dżajin iadze do domu Pana Kaborontkiego, polowej wie gruntu Einovojster
Wozim leży as do Dobry Wozu Dżajin Wozim Einovojster gruntu Wozim
wie Sadrey obcej Sackowmicy, i Dwieci od gruntu Bulontow, i Pana Wozim
meta, aso Sadrey skom tej Dwieci, iadze do Dworku Pana Kaborontkiego
z Einovojster leża gruntu tego Pana Kaborontkiego, zwinisła gura
Bzeina obrosta, gruntu Alanski nazwanego naberech jęci, zaczynać
grania od gani Bulontow, Przyjmuje grunie, tała na Wozow Dwa, Wozim
tego gruntu między Wozim Poddanym isła tała na Wozow seku Pamischi
nazwaney Xi Poddan Wozim zeberech skom Einovojster Pana Dżajin, a zeberech
Przyległ do gruntu Alanski nazwaney, tała nazwana, Dżajin Pod,
Wozim Einovojster Bulontow na Wozow Dżajin nad Wskontę wozim, Einovojster
Alanski nazwaney na berech osm wozim Pod, Przyjmuje tała na Wozow
Wozim, zeberech skom między gruntami Bulontowem, zeberech Przyległ do
Wozim tała, tała nazwana Wozim, na Wozow Wozim, Przyjmuje
Pana Dżajin, zeberech skom, zeberech Wozim, Wozim gruntu, Alanski
na berech Cerdziaci, Wozim między do Przyjmuje Poddani Einovojster
zabranaj, Kaborontka gruntu nazwaney na berech Dżajin, Wozim, i
Dżajin Xi Wskontę leży, Przyjmuje tała Bulontow, drugim do gruntu
Bulontow, tała nazwana Janga, medalera od tego gruntu na Wozow
osm, zeberech od samego Wozu zaczynać, as dogurki Wozim
Einovojster tała naberech Wozim zarostęz nad Wskontę Wozim do Wskontę
Przyległ, Jura między gruntami Bulontow gruntu zarostęz naberech zeberech

Zakodisiam Bonara Bukanta + tula zarosi rabecek (sterj) Puzgurnu
Poveršim do kottemar ionym namedac wjoslic dęby stęz zęstęstęst
Hon, Gura Gmac, Atlas nazwanego rabecek tly imęstęstęst Kieuchęz
fiditęn, miedę Wjoslicam kiedęzami, nad Letęz Te gręzę z węz filowandę
jęzantęz dęmęzaz ręz naslyęz Pęzstęm jęzęzęzami z Tęmęz dęz męz
y dęz. X. Lamsęz Samotłowskęm Ręzmsęm Pęzstęm Węzstęz s. Jęz
Pęzstęm jęzęzęzanie Pęzmsęz Węzstęz męz. X. Męzstęz Pęzmsęz Pęzstęz
Zęzstęz dęz. w dęzantęz dęz Pęzmsęz Pęzstęz Pęzmsęz Pęzstęz
Pęzmsęz Pęzstęz

Młoty Dęzstęz
Węzmsęz Męzstęz
Pęzmsęz

Stęzmsęz Węzstęz Pęzmsęz
Pęzmsęz Pęzstęz

Chęz Jęzmsęz
Pęzmsęz

Młoty Pęzmsęz
Pęzmsęz

Ręzmsęz 1572 Męzstęz Lęzmsęz Pęzmsęz Pęzstęz Pęzmsęz Pęzstęz
Męzstęz Pęzmsęz
Pęzmsęz Pęzstęz Pęzmsęz Pęzstęz Pęzmsęz Pęzstęz
Pęzmsęz Pęzstęz Pęzmsęz Pęzstęz

Ao 1702 Męzstęz
Pęzmsęz Pęzstęz Pęzmsęz Pęzstęz Pęzmsęz Pęzstęz
Pęzmsęz Pęzstęz Pęzmsęz Pęzstęz Pęzmsęz Pęzstęz
Pęzmsęz Pęzstęz

3. DOKUMENTŲ PATIKIMUMAS

Abu dokumentai išliko, deja, ne originalų, o tik nuorašų, pavidalu, todėl pirmausia reikia įvertinti, kada šie nuorašai atlikti ir kiek patikimi.

1613 m. spalio 15 d. dokumentas yra nepatvirtintas nuorašas, kurio kilmė nėra žinoma. Jo *verso* pusėje yra tokie archyviniai įrašai: 1) *Kopia wymorgowania gruntów gietowtyskich do altaryi kroskiej należących w roku 1613 15 8bra / 13 liczba fascy. 4*; 2) *1779 rewidowane*. Antrasis įrašas galėjo būti atliktas, aišku, tik tada, kai buvusios Kražių kolegijos archyvas jau buvo perduotas Edukacinei komisijai. Sunkiau pasakyti, kada atsirado pirmasis įrašas, nes sprendžiant tik pagal braižą galima smarkiai suklysti. Šiaip ar taip, jis ankstesnis už pirmąjį, todėl galima spėti buvus padarytą dar kolegijos egzistavimo metu. Paties nuorašo teksto braižas akivaizdžiai ankstesnis už abiejų įrašų, jis gali būti siejamas su XVII a. antrąja puse.

1614 m. spalio 18 d. nuorašo kilmė visiškai aiški. Po cituotų parašų yra lenkiškas įrašas, kad 1672 m. liepos 6 d. minėtas žemių surašymas, arba inventorius, buvo aktuotas Žemaičių žemės teismo knygoje:

Roku 1672 miesiāca juli 6 dnia pan Jan Kontowt ten inwentarz do akta [s] podał. Piotr Rybiński, sędzia ziemski żmujdski; Mikołaj Szemiot, podsędek; К. Сіповичъ, писар.

Toliau yra paskutinis įrašas, kuris galutinai paaiškina jo kilmę:

Anno 1704 miesiāca [vacat]. Tę kopiją z autentyku inwentarza bukontiskiego za prośbą jm. pana Alexandra Dowiatu od jm. księdza Franciszka Narmunta SI, rektora kolegium kroskiego, oddałem jm. panu Dowiatowi w ręce.

Remiantis šiais įrašais gana nesunku daryti išvadą, kad Maskvoje saugomas tekstas yra nepatvirtintas paties inventoriaus originalo nuorašas. Tai byloja ir keturi apskritimai, vadinamieji *locus sigilli*, nurodantys į pačiame originale buvusius antspaudus. Patį originalą su 1672 m. jo kopija Kražių kolegijos teisių prokurorius Danielius Moyrzymas (Maižrimas, 1643–1706)⁹ 1704 m. atidavė

⁹ Nedzinskaitė, Antanavičius, par., 2022: 12, 17. Iš šio asmens nekrologo žinoma, kad būtent jis sutvarkė Kražių kolegijos archyvo dokumentus (ARSI Lith. 62: 569: „Hanc demum insignem illius circa ordinanda iura collegii assiduitatem propria manu concinnatus liber testatur continens elenchum et exactum indicem omnium iurium collegii, quo prae oculis, ut ipse in titulo volebat, habito facile inveniri possent cuiusvis praedii, pagi limitumque descriptiones et dislimitationes et similia iuris instrumenta“). Lietuviškas vertimas iš kito teksto varianto skelbtas: Čiurinskas, Daukšienė 2011: 246.

(*oddalem*) kažkokiam Aleksandruui Daujotui, prieš tai padaręs jo nuorašą ir atidėjęs jį į kolegijos archyvą.

Kebliau su 1672 m. į Žemaičių žemės teismo knygą įrašytu šio inventoriaus teksto variantu. Cituotas įrašas apie aktavimą byloja, kad kitą teksto nuorašą galima tikėtis rasti atitinkamose rankraštinėse Žemaičių žemės teismo knygose. Jų išliko iš viso trys ir šiuo metu yra saugomos Lietuvos valstybės istorijos archyve (LVIA SA 14702–14704). Pati pirmoji pagal apyrašą iš tiesų apima 1672 m. birželio 20 d. – liepos 6 d. aktus.

Deja, iš 1672 m. liepos 6 d. įrašytų dokumentų joje yra tik vienas – pats paskutinis, ir tas smarkiai defektuotas¹⁰. Kitos išlikusios 1672 m. Žemaičių žemės teismo knygos liepos mėnesio įrašų neapima. Tikėtina, kad kiti liepos 6 d. aktuoti dokumentai paprasčiausiai neišliko, kaip neišliko 1672 m. rugsėjo pabaigos – spalio pradžios vadinamosios šv. Mykolo šio teismo kadencijos aktai.

Taigi turimas vienintelis 1614 m. spalio 18 d. dokumento nuorašas, todėl verta atskirai paanalizuoti, ar galima juo pasikliauti. Visi faktai byloja apie tai, kad juo abejoti kol kas nėra pagrindo. Pirmiausia tai įrodo inventoriaus aktavimą patvirtinusių Žemaičių žemės teismo pareigūnų pavardės – visi jie tuo metu ėjo nurodytas pareigas¹¹, o raštininkas Gabrielius Sipovičius ar Sipavičius iš tikrųjų tvarkė 1672 m. teismo vasaros kadencijos aktus¹².

Antra, kitais šaltiniais galima pagrįsti 1704 m. įvykusį originalaus inventoriaus perdavimą kažkokiam Aleksandruui Daujotui. Mat minėtasis Kražių kolegijos teisių prokuratorius Danielius Moyrzymas paliko atskirą itin vertingą savo veiklos rankraštį, šiuo metu saugomą Maskvoje, jau minėtame fonde (RGADA 1603-4-3277). Jo 4-ame ir 8-ame puslapiuose kalbama būtent apie 1704 m. atlikto dokumentų perdavimo priešistorę:

W roku 1702 miesiāca oktobra dnia 26 granicę odnowiłem i kopce począwszy od pani Siemaszkowej lasów nazwane Girale jak naszym, tak jej. Ta granica poczyla się z panem Dowiatem po lewej stronie Dowiata, a po prawe[j] stronie Bukąntyszek różnemi klinami i nakrzywiem. Kopce odnowiłem kilkadziesiąt. Zostaje nieskończona ta granica od p. Dowiata. Jest termina moja, opisanie kopców sznurami i prętami. Wielebny ksiądz rektor odłożył na drugi rok.

[...]

¹⁰ LVIA, SA 14702, l. 1005–1006.

¹¹ UWKL Žm. 2015: Nr. 921 (Sipovičius), 994 (Šemeta), 1130 (Rybinskis).

¹² Tai įrodo atskira 1672 m. aktų serijos antraštė: „Księgi spraw wieczystych, zeznanych, aktowych etc. roków trojeckich anno 1672 za pisarstwa jmcj pana Gabryela Sipowicza, ciwuna szowdowskiego“ (žr. LVIA SA 14702, l. 528).

W Bukantyszkach w roku 1702 z jm. p. Dowiatem zacząłem ograniczenie, nie dokończyłem; tam z nim potrzeba i zamianę uczynić, kilka naszych szachownic między gruntami jego są, dwie szachownice. A potym prawne listy dać między sobą od tak wiele lat zaniechali nasi [išskirta mano – D. A.].

[1702 metais Bukantiškėje su jo malonybe ponu Daujotu pradėjau [žemių] atribojimą, [bet] nebaigiau; ten su juo reikia susikeisti žemėmis, tarp jo valdų yra keletas mūsų [t. y. *Kražių kolegijos* – D. A.] rėžių, du rėžiai. O be to, mūsiškiai tiek daug metų aplaidžiai nepasirūpino apsikeisti nuosavybės teisių dokumentais.]

Paties inventoriaus teksto patikimumą patvirtina Kražių, kaip kolegijos, ir Jono Jamiolkovskio, kaip jos rektoriaus, paminėjimas dokumento pabaigoje. Reikalas tas, kad jėzuitų namai Kražiuose, oficialiai veikę nuo 1608 m. iš pradžių kaip misija (*missio*), vėliau – rezidencija (*residentia*), galėjo būti pavadinti kolegija, o jos vyresnysis – rektoriumi, tik po 1614 m. rugpjūčio 25 d., kada Jonas Karolis Chodkevičius Kretingoje pasirašė ir antspaudavo kolegijos steigimo privilegiją¹³. Antra, dokumento data įrašyta žodžiais, o ne skaičiais (pastaruoju atveju perrašant buvo galima lengviau suklysti), todėl vargu, ar ji iškraipyta.

Taigi Mikalojaus Daukšos paminėjimas 1614 m. spalio 18 d. dokumente byloja, kad tuo metu jis dar buvo gyvas. Kaip tai suderinti su jo testamento data, nurodyta Jablonskio paskelbtame Babėnų dvaro dokumentų sąrašė?

4. NAUJA DAUKŠOS MIRTIES DATA

Kyla didelė pagunda spėti, kad minėtame dokumentų registre įsivėlė klaida¹⁴ ir vietoj 1613 turėjo būti 1615 metai. Priėmus šią prielaidą, visi dabar žinomi 1613–1615 m. Daukšą minintys dokumentai sudarytų tokią nuoseklią chronologinę seką:

- 1) 1613 m. spalio 15 d. – 1614 m. spalio 18 d. dokumentai liudija Daukšą dar esant gyvą;
- 2) 1615 m. vasario 13 d. Daukša sudaro testamentą ir netrukus miršta;
- 3) 1615 m. kovo 5 d. testamentas aktuojamas Žemaičių pilies teismo knygoje;
- 4) 1615 m. birželio 4 d. testamento kopija peraktuojama Žemaičių žemės teismo knygoje;

¹³ Nedzinskaitė, Antanavičius, par., 2019: 58–63.

¹⁴ T. y. suklydo ne Jablonskis, klaidingai perteikęs rankraštį, bet klaida buvo padaryta surašant ir da-tuojant dokumentus XIX a. pradžioje.

5) 1615 m. lapkričio 10 d. Daukšos giminaičiai po jo mirties pasidalija testamentu paskirtą palikimą.

Ypač norėtusi atkreipti dėmesį į paskutinį punktą. Atitinkamą dokumentą iš Žemaičių žemės teismo knygos paskelbė pats Jablonskis (Jablonskis 1973: 158–161). Manant, kad Daukša mirė 1613 m. vasario mėnesį, būtų šiek tiek keista tai, kad velionio giminaičiai testamentu jiems užrašytą nedidelį turtą pasidalijo tik prabėgus daugiau nei dvejiems su puse metų po testatoriaus mirties. Nors šios dalybos dėl įvairių aplinkybių, kurios dokumente neminimos, iš tikrųjų galėjo užtrukti, mums atrodo, kad greitos palikimo dalybos, įvykusios per gerą pusmetį po testatoriaus mirties 1615 m., kaip tik dar labiau pagrindžia naują Daukšos mirties datą.

Kokios yra galimybės verifikuoti ją kitais šaltiniais? Jei Daukšos testamentas Žemaičių pilies ir žemės teismo knygoje buvo aktuotas 1615 m., būtų galima lengvai tai patikrinti peržvelgus pačias knygas. Deja, Žemaičių nei pilies, nei žemės teismo 1615 m. aktų irgi neišliko, todėl to padaryti neįmanoma. Taip pat neišliko Žemaičių (Medininkų) katedros kapitulos, kurios narys buvo kanauninkas Daukša, 1613–1615 m. posėdžių protokolų¹⁵. O ankstyviausioje Žemaičių vyskupystės konsistorijos aktų knygoje (LVIA 696-2-926) tarp 1614–1615 m. dokumentų Mikalojus Daukša iš viso neminimas. Taigi ratas užsidaro. Lieka kokie nors kiti pavieniai dokumentai, kurie kol kas nežinomi.

5. IŠVADOS

Apibendrinant teigiama, kad įvertinus tai, kas išdėstyta, lietuviškos raštijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje pradininko Mikalojaus Daukšos mirties datą nuo šiol reikia perkelti į 1615 m. vasario antrąją pusę.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

ARSI Lith. 62 – *Archivum Romanum Societatis Iesu, Lithuaniae* 62 [Lietuvos jėzuitų provincijos narių, mirusių 1690–1723 m., nekrologai].

Chachaj Marian 2014: O dacie urodzenia i o edukacji hetmana Jana Karola Chodkiewicza. – *Studia z dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego (XVI–XVIII wieku)*, pod red. S. Górzyńskiego, M. Nagielskiego, Warszawa: DiG, 49–58.

¹⁵ Ankstyviausia išlikusi Žemaičių katedros kapitulos posėdžių protokolų knyga apima 1620–1638 m. (LVIA 696-2-799).

Čiurinskas Mintautas, Daukšienė Ona 2011: Kražiuose mirusių jėzuitų mažosios biografijos – *summariola vitae*. – *Senoji Lietuvos literatūra* 32, 215–268.

Drungilas Jonas 2020: Mikalojaus Daukšos 1602 m. dokumentas: atradimo užkulisai ir publikacija. – *Lietuvos istorijos metraštis* 2020/1, 187–192.

Jablonskis Konstantinas 1931: Dokumentai apie kan. M. Daukšą. – *Tauta ir žodis* 7, 353–422.

Jablonskis Konstantinas 1933: Papildomosios žinios apie kan. M. Daukšą. – *Archivum philologicum* 4, 64–85.

Jablonskis Konstantinas 1973: *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*, Vilnius: Mintis, 71–199.

Jovaiša Liudas 2000: Mikalojus Daukša – dvasininkas. – *Naujasis Židinys-Aidai* 2000/1–2, 40–45.

Lebedys Jurgis 1963: *Mikalojus Daukša*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.

LKD 2009 – *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a. Bažnyčios istorijos studijos* 2, par. V. Ališauskas, T. Jaszczolt, L. Jovaiša, M. Paknys, Vilnius: Aidai.

LVIA 696-2-799 – *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, 696 fondas, 2 aprašas, 799 byla [Žemaičių katedros kapitulos 1620–1638 m. posėdžių protokolai].

LVIA 696-2-926 – *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, 696 fondas, 2 aprašas, 926 byla [Žemaičių vyskupystės konsistorijos 1614–1629 m. aktų knyga].

LVIA SA 14702–14704 – *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, *Senieji aktai*, 14702–14704 byla [Žemaičių žemės teismo 1671–1672 m. aktų knygos].

Nedzinskaitė Živilė, Antanavičius Darius, par., 2019: *Kražių kolegijos šaltiniai, saugomi Jėzaus Draugijos archyve Romoje = Fontes collegii Crosensis, qui in Archivo Romano Societatis Iesu asservantur*, d. 1 = P. 1: 1608–1700 (*Kražių kolegijos istorijos ir veiklos paminklai = Monumenta historiam et acta collegii Crosensis spectantia*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Nedzinskaitė Živilė, Antanavičius Darius, par., 2022: *Kražių kolegijos šaltiniai, saugomi Jėzaus Draugijos archyve Romoje = Fontes collegii Crosensis, qui in Archivo Romano Societatis Iesu asservantur*, d. 2 = P. 2: 1701–1773 (*Kražių kolegijos istorijos ir veiklos paminklai = Monumenta historiam et acta collegii Crosensis spectantia*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

RGADA 1603-4-3315 – *Российский государственный архив древних актов* [Rossijskij gosudarstvennyj arxiv drevnix aktov], фонд [fond] 1603 «Комиссия Эдукационного

фондуша» [„Komissija Edukacionnogo funduša“], опись [opis’] 4, дело [delo] 3315 [Su Kražių kolegijos įsteigimu susiję dokumentai].

RGADA 1603-4-3327 – Российский государственный архив древних актов [Rossijskij gosudarstvennyj archiv drevnich aktov], фонд [fond] 1603 «Комиссия Эдукационного фондуша» [„Komissija Edukacionnogo funduša“], опись [opis’] 4, дело [delo] 3327 [Danieliaus Mojrzymo veiklos knyga, XVIII a. pirmasis dešimtmetis].

UWKL Żm. 2015 – *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy 3: Księstwo Żmudzkie. XVI–XVIII wiek*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, A. Haratym, Warszawa: DiG.

When Did Mikalojus Daukša Die?

SUMMARY

It is generally assumed that Mikalojus Daukša, the pioneer of books printed in Lithuanian in the Grand Duchy of Lithuania, died between 13 February and 5 March 1613. This fact was established by Konstantinas Jablonskis (1892–1960), a well-known Lithuanian historian, who published plenty of valuable documents on Daukša and his relatives between the WW1 and the WW2. The year of 1613 is based on the will of Daukša but the will itself is known only from a register extant in an inventory of the documents concerning the lands of the former Babėnai domain which Daukša and his relatives were in possession of. After Jablonskis, nobody saw a document proving that Daukša was alive after 1613. As a result, this date established itself in the literature related to Daukša’s biography. Recently, two documents were found by the author of the article which prove that Daukša was still alive at least until 18 October 1614. These documents preserved in copies were subjected to scrutiny by the author of the article and found reliable. As a result, a new date of Daukša’s death is proposed, namely the second half of February 1615.

Įteikta 2022 m. lapkričio 10 d.

DARIUS ANTANAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Tilto / Radvilų g. 17, LT-01101 Vilnius, Lietuva

d.antanavicius@gmail.com